

ÇUKUROVA'DA TÜRKMENLER VE HALK OYUNLARI

Şerif Baykurt

Çukurova'da folklor (halkbilim) ya da halk kültürü deyince ilk olarak Türkmenlerin ve özellikle Türkmen yörüklerinin gelenek ve görenekleri aklımıza gelmektedir.

Bilindiği gibi toplumların ve ulusların temellerini oluşturan halk kültürü konularından biri ve en başta geleni düğünler ve onların en önemli bölümlerinden biri olan Halk oyunlarıdır.

İşte bunun için "Çukurova'da Türkmenler ve Halk oyunları" adlı bu bildirimizde önce kısaca Türkmen yörüklerinden ve onların düğün geleneklerinden söz açacak, sonra ağırlıklı olarak Çukurova halk dansları üzerindeki görüşlerimizi açıklamaya gayret edeceğiz.

Horasan yoluyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, oradan da Toros dağlarına ve Akdeniz'e kadar uzanan Türkmen yörükler, büyük göç dalgaları halinde Ege'den geçerek Rumeli'ye kadar ulaşmışlar, fakat yoğun olarak Anadolu'nun Doğu Akdeniz ve Çukurova yörelerinde kümelenmişlerdir. Sözünü ettiğimiz bu Türkmen yörüklerinden Çukurova'da Toros'larda yaşayan önemli bir kısmı gelenek ve göreneklerini bugün de korumakta ve bozmadan sürdürmektedirler.

Yörükler, Türmenlerin kök, kabile ve aşiret adlarıyla birlikte, boy ve oymak adı olarak davarlarının renklerini ve aşiret başlarının adlarını da kullanmaktadırlar:

Sarıkeçili, Karatekeli, Karakeçili, Kuzugüdenli, Tirkenli, Kazlı (Şahmanlı), Barak, Sarımahmutlu, Kadirli, Haydarlı, Bektaşlı, Saitli, Ali İdrisli, Hacı Kasımlı, Karakozaklı, Kara Hasanlı, Gâvurelli, Karataşlı gibi.

Düğün konusuna gelince; Bütün evlenme düğünlerinde olduğu gibi, Türkmen yörüklerinin düğünlerinde de önce bir Nişan töreni vardır. Ancak Türkmenlerin Nişanları diğer toplumlardaki nişanlardan özel bir ayrıcalık göstermektedir. Çünkü yörüklerde Nişan, Nikâhtan kuvvetli bir bağ sayılmaktadır.

Diğer toplumlarda nişan bir hazırlık dönemidir. Türkmenlerde nişan, nikâh gibi çok kuvvetli bir bağ sayılmakla birlikte

nişanlanacak olan oğlan nişanda kız evine ayak basamaz. Aksi halde kızın kardeşleri tarafından hırpalanır, hatta döğülür.

Yörüklerde nişan Dünür göndermekle başlar. Bu konuda kızın isteği önem taşıdığından önce kıza danışılır. Kızın gönlü alınır. Kız evet derse ondan sonra nişan hazırlıklarına başlanır, Dünür gönderilmesi geleneğin yerine getirilmesinden başka bir şey değildir. Dünür gittikten ve nişan kararlaştırıldıktan sonra oğlan tarafından davar kesilir, pilav dökülür ve bir çalgı eşliğinde yemekler kızın evine ya da obasına gönderilir. Bu yemekler kızın evinde, obasında büyük bir eğlence ile yenir. Yörüklerin nişanlarında yüzük, altın, boncuk gibi takılar da gönderilir. Fakat bu takı ya da armağanların gönderilmesi zorunlu sayılmaz.

Asıl evlenme düğünleri çarşamba günü başlar. O gün çevre obalardan davetliler küme küme gelirler Düğüne çağırılı olanların birer kısır keçi getirmeleri genek gereğidir. Keçi getirenlerin düğünde daha başka bir itibarı olur. Tencere, sahan, bakır diğer kapkacak ve eşya da düğün hediyesi olarak getirilebilir. Hediye getirme zorunluluğu da yoktur. Hediye getiren de getirmeyen de hoş karşılanır.

Düğün çeşitli eğelencelerle sürüp giderken aynı günün akşamında gelinin kınası yakılır. Kına yakılırken kadın erkek bir arada bulunabilir. Kına yakılırken, bütün Türk düğünlerinde olduğu gibi kadınlar tarafından yanık türküler söylenir. Bu yanık türkülere genel olarak Gelin Ağlatma Türküleri denir. Bu türküler okunurken kızın akrabası olan kadınlar ağlarlar. Hemen hemen bütün halk düğünlerimizde az çok değişik farklarla söylenen bir gelin ağlatma türküsü Çukurova yörüklerince de söylenmektedir :

Çıktım Yüklüğün başına
Bağırdım dudu kuşuna
Doğan ayın onbeşine
Kız anam kınan kutlu olsun
Söyle dillerin tatlı olsun
Atladın geçtin eşiği
Sofrada kodun kaşığı
Obamızın yakışığı
Kız anam kınan kutlu olsun
Söyle dillerin tatlı olsun.

Türkmenlerde çeyiz sermek önemli bir konudur. Gelin kendi evinden ayrılıp göçmeden iki gün önce çeyiz serilir. Çeyiz, gelinin oğlan evine götüreceği ev eşyasına denir. Obaların kadını erkeği sergilenmiş olan çeyizi gezip görürler. Seyrederlerken dualar okurlar: (Allah mübarek elsin. Kutlu olsun, yoksul kalmasın, Allah tatlı geçim versin, çocukları çok ve hayırlı olsun) gibi temennilerde bulunurlar.

Bir eve gerekli olan tüm eşyayı kız evinin getirmesi gereği, getirmesi geleneği sürdürülmektedir. Yalnız mutfak eşyası güveyi tarafından sağlanır.

Çok çeyiz getiren kızın ünü obalarda senelerce söylenir.

Kız (gelin) kınalı ve duvaklı olarak perşembe günü öğleye doğru çadırından çıkarılıp ata bindirilir. Geline, güveyi tarafından seçilmiş iki yenge eşlik eder. Gelin evinden ya da obasından ayrılırken çalgılar, yanık, acıklı ve ağlatıcı havalar çalarlar.

Gelin obasından ayrılırken en çok söylenen türkülerden birinin sözleri şöyle :

Karacaoğlan güzellerin salağı
Severler güzeli çekerler halayı
Kadamı alasin güzeller alayı
Evinden ağlarken çıktı bir gelin

Bir diğer türkünün sözleri

Biner atın etlisine
Gider yolun enlisine
Muştı gelsin emmisine
Kız anası kız anası
Oldu güvey kaynanası

Gelin, oğlanın obasına gitmek üzere ata binince bir düğün alayı düzenlenir. Düğün alayına katılanların hepsi atlıdır. Düğün alayının başkanlığını sağdıç yapar.

Düğün alayı hareket ettikten sonra doğası güzel, havası temiz olan yerlerden geçilirken zaman zaman durularak doğa seyredilir,

eğlenceler düzenlenir. Silâhlar patlatılır, oyunlar oynanıp halaylar çekilir. Düğün alayı bir şenlik grubu haline dönüşür. Yengelerin de seyrettikleri cirit oyunları başlar. Alay sağdıç'ın emriyle güveyin evine ya da çadırına doğru yürümeğe başlar. Güveyinin çadırına yaklaştığı sıralarda yol bağı yapılır. Genellikle urganla yapılan yol bağından hediye verilmeden geçilmez.

Gelin güveyi evine ya da obasına gelirken de çeşitli geleneklere tanık olunur. Örneğin gelin atından inerken güveyinin yakın akrabalarından bir erkek tarafından kucaklanarak çadır kapısında bekleyen obanın kadınlarına teslim edilir. Obasına götürülürken gelinin arkasına yastıkla vurulur. Gelin çadıra girdikten sonra güveyinin eşyalarından çalınması geleneği vardır. Düğünde disiplini sağlamakla görevli sağdıç'ın başarısızlığı onun yüzüne yıllarca bir kara leke gibi vurulur. Bu bakımdan gençler, obanın en kabadayısını bulup sağdıç olarak seçerler. Sağdıçın mutlaka evli olması gerekmektedir. Bekârdan sağdıç olmaz.

Bu bölgenin yürüklerinde her obanın bir düğün bayrağı vardır. Yörükler düğüne mutlaka bu bayraklarla gelirler.

Güveyin çadırına çok uzun direklere iki bayrak daha dikilir. Bayraklardan biri çadırın sağında diğeri solurdadır. Sağındakine oğlan ya da güvey bayrağı, solundakine de gelin bayrağı adı verilir. Oğlan bayrağının altına bekâr ve yetişkin delikanlılar toplanır. Sola dikilmiş olan bayrağın altına da evli olan düğüncüler gelir. Her iki tarafta bayrak direklerinin ucuna dikilmiş elmalara delikanlılar silâhlarıyla nişan alarak ateş ederler. Elmayı ilk vuran armağanını alır.

Gelinden hediye alabilmek için daha başka bir takım gelenekler de vardır. Gelinin indiği ata hemen sahip olunarak gelin çadırının içine hemen girilmek istenmesi gibi.

Yörüklerde bir de Kekil günü vardır. Kentlerin bazılarında bugüne Paça günü denir. Kekil günü kadınlar günüdür. Başka obalardan da gelen kadınlarla birlikte çalgılar çalınır, türküler söylenir, akşama kadar eğlenilir. Bu gelinlerin son gelinlik bayramıdır. Bugünde gelinin kızlık ile gelinlik durumu incelenir, eleştirilir.

Keki I günü ile ilgili bir türkünün sözlerinden bir dörtlük :

Yörün güzeller yaylaya yörün
Gelin ağlaşır da fırsat verin
Güveğimiz gelende halı serin
Yörün gidelim de fırsat verelim.

HALK OYUNLARI :

Halk oyunları üzerindeki araştırmalar, yörüklerin çok eski tarihlerde oynamış oldukları bir kısım oyunları günümüze kadar getirdikleri göstermektedir. Bu oyunlardan bazılarının Samanların dinsel törenleriyle ilgili olduğu da anlaşılmıştır.

Adana halk oyunlarının önemli bir kısmı (özellikle mengiler) Pozantı ilçesinde, Toros yaylalarındaki Türkmen yörükleri arasında yaşatılmaktadır. Türkmen oyunlarından Mengiler ve şirvani Karaisalı ilçesinde de yaygındır. Tufanbeyli'de Mızıka eşliğinde Çerkez oyunlarının oynandığı da bilinmektedir.

Türkmen yörükleri Ođuz boylamdandır. Oğuzların boy ve soy adları olan Afşar, Bađdeli, Karkın, Bayındır, Salur, Ağva, Kınık, Bayat, Akevli, Karavli, Dudurga gibi adları bugün de boy ve soy adı olarak kullanılmaktadır.

Yörükler, Türkmen ařiretlerinin davar sürüleri otlatmakla geçinenleridir. Onlar nerede daha iyi bir otlak bulurlarsa oraya göçüp konarlar. Onun için bu yörüklere konar-göçerler de denmektedir.

şimdi önce Adana İlimizdeki halk danslarının adlarını sayalım. Sonra da bazı açıklamalarda bulunalım.

İşte Adana ili ve Çukurova yöresinde saptanabilmiş oyunların adları :

Acem Halayı
Adana Ağırılması
Adana bar havası
Adana şirvani
Adana Üçayađı
Bađlama
Ceyhan Garibi
Çelebi Halayı

Dađlı
Dama Vurdum bir Tepik (depik)
Depki (Depi-Dephi)
Demirciođlu
Dipçik
Dokuzlu
Eş bulma
Gel Gel (Telefon)
Gelın alma
Halebi
Hasan Dađı
Hollu Halayı
Horasan Mengisi (Horasani Mengi)
Kaba (Karaçor-Karaçör)
Kaba Oyunu
Kırıkhan (kırıkcan-Kırkcan)
Kırma
Kurdali (Kurt halayı- Kürt Halayı)
Mengi
Oymak Halayı
Öteyüz Üçayađı
Pekmez
Sandalciođlu
Sarhoş
Serçe
Sin- sin
Sürek Halayı
Şenola Düğün Şenola
Şirvani
Telefon (Gel Gel)
Temra (Temurağa-Timurađa)
Toros Mengisi
Türkmen Halayı
Üçayak (Üçayaklı Halay)
Yađlı Kenar

Bugün artık bölgesel ve yerel oyunlar okullarda ve derneklerde öğretilen oyunlar aracılığı ile bütün illerimize yayılmış durumdadır. Örneğin diğer doğu illerimizde daha çok görülen

Koroğlu
Kürdün Kızı
Hoşbilezik
Görgenin Gazeli ve
Maraş Dokuzlusu

gibi oyunlar Adana ilinde de oynanmaktadır.

Çukurova Halk Danslarımız hakkında bazı bilgiler: Bugün bazı danslarımız hakkında pek çok bilgiye sahip olduğumuz halde bazı bölge oyunlarımızın ancak adlarını saptayabilmiş durumdayız.

Çukurovanın dansları hakkında da bazı bilgiler toplanabilmiş, fakat bir kısım dansların da ancak adları saptanabilmiştir. Bununla birlikte elimizdeki bilgilerden yararlanarak bölge dansları hakkında ilke niteliğinde birkaç görüş ortaya koyabiliriz :

- 1- Bu bölgede başta Türkmenlerin oyunları olmak üzere toplu danslar kız-erkek bir arada yürütülmektedir.
- 2- Toplu olarak oynanan bu yöredeki oyunların dizi biçiminde ve tutunarak oynanılanlarına

a) Depki ya Halay

Halka biçiminde fakat tutunmadan oynanılanlarına da

b) Mengi adı vererek onları iki ana grupta ele alabiliriz.

3- Bölgedeki tutunarak oynanan toplu dizi oyunların sürdürülmesine Halay çekmek dendiği gibi Depük yada depik depmek de diyebiliyoruz. Bu yönüyle bölge halk oyunları bakımından Çukurova, Halaylar bölgesine dahil edilmektedir. Bununla birlikte Çukurova Halaylar yöresi içinde Mengiler bölgesi olarak da ele alınabilir. Çünkü kasaba ve kentlerde hora biçiminde oynanan oyunlara Halay ya da Depki, özellikle Toros yürükleri arasında daire ya da halka biçiminde tutunmadan yürütülen toplu oyunlara da Mengi denmektedir. Mengilerin karşılıklı iki sıra halinde oynandığı da saptanmıştır.

Şimdi yörede çok sevilip oynanan bir kaç oyun hakkında genel bilgiler vererek konuşmalarımıza son vermek istiyoruz.

Gelgel: Bu halk dansı bugün gençler arasında daha çok telefon adıyla bilinip oynanmaktadır. Halbuki biz bu oyunun henüz telefonun çok yaygın olmadığı, hatta icad edilmediği zamanlardan geldiğini tahmin ediyoruz. Nitekim estetik bir dans olan ve karşılıklı iki sıra halinde yürütülen bu oyunda dramatik bir unsurla da karşılaşılıyor. Genellikle kız-erkek iki sıra halindeki oyuncular, el işaretleriyle ve gel gel diyerek birbirlerini çağırdıklarına tanık oluyoruz. Gerçi bu bir davettir, çağırıcı'dır ama telefon'u simgeleyen hiç bir hareket ya da figür yoktur.

Kaba : Kaba adlı halk dansı bir çeşit ağır halaydır. Ancak diğer halaylardan farklı bir özelliği vardır. Halaylar genellikle ağır başlayıp yavaş yavaş, bölüm bölüm hızlaşırlar. Ağır bir halay türü olan Kaba ise hızlaşma gibi bir tempo değişikliği yoktur. Kaba oyunu hangi tempo ile başlamışsa o tempo ile sürdürülüp bitirilmektedir.

Mengi : Çukurova Türkmenlerinin halka biçiminde düzenlenerek birbirlerine tutunmadan yürüttükleri bir toplu dans türüdür. Türkmen Halayı adı bu oyuna yakıştırılmış sanılmaktadır. Çünkü halaylar tutunarak oynanan toplu dizi oyunlarıdır. Bazı aşiretlerde bu oyuna Horasan Mengisi ya da Horasanı' Mengi de denmektedir. Bu Türkmenlerin Anadolu'ya Horasan'dan geldiklerinin bir kanıtı olarak kabul edilmektedir. Türkmenler. Horasan mengisinde olduğu gibi, danslarını çalışma hayatında birlikte oldukları bacı ve kardaşlarıyla yani kadın-erkek bir arada yürütmektedirler.

Temra : Temra oyunu Temurağa'nın değişik bir biçim de söylenişinden başka bir değıldir. Tamurağa oyunu bilindiğı gibi Orta ve Doğı Anadolu'da pek çok yaygın olarak oynananlardan biridir.

Şenola Düğün Şenola : Genellikle kızların oynadıkları türkölü bir oyundur. Toplu olarak sürdürölen bu oyun bölgede çok tutulmakta ve sevilerek oynanmaktadır.

Oyunlara Eşlik Eden Çalgılar:

Adana yöresinde halk oyunlarına eşlik eden çalgılar şunlardır : Açık havada hemen hemen tüm oyun ya da danslara davul-zurna eşlik etmektedir. Oyunlara eşlik eden sazlar arasında saz, kaval (düdük), deplek (tef) ve darbuka da yer almaktadır.